

DENGE

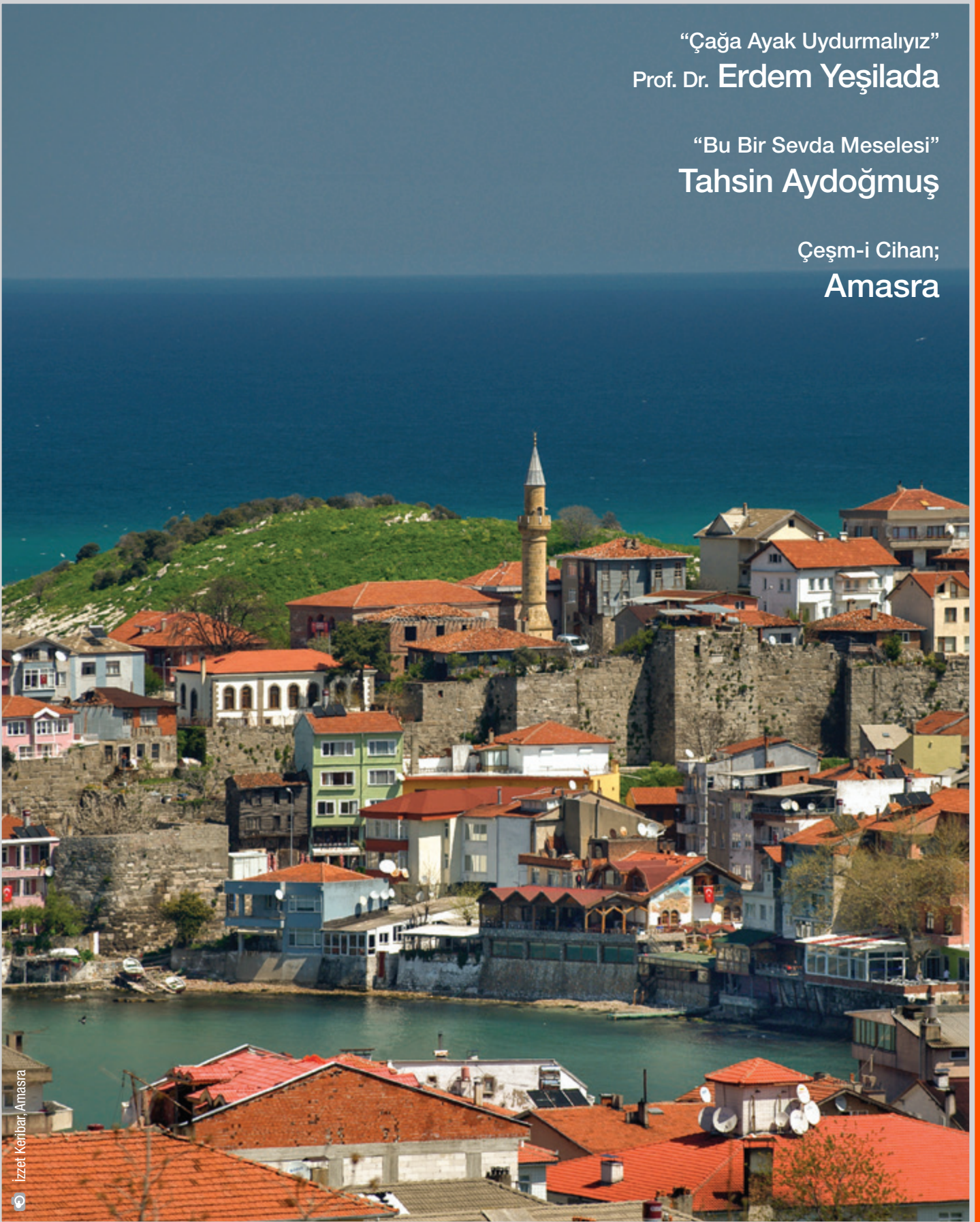
Seçuk Ecza ve As Ecza Depolarının
ücretsiz kurumsal yayınıdır.
Yıl:12, Sayı:46/2016-2

TÜRKİYE'NİN
SAĞLIK
DEPOSU

“Çağa Ayak Uydurmaliyiz”
Prof. Dr. Erdem Yeşilada

“Bu Bir Sevda Meselesi”
Tahsin Aydoğmuş

Çeşm-i Cihan;
Amasra

Derleyen: Prof. Dr. Nazan Erkmen
Doğuş Üniversitesi Grafik Bölümü
Bölüm Başkanı

Bir Sanat Şaheseri: Kitâb-al Diryâq

(2. Bölüm)

Halen Paris Ulusal Kütüphane'sinde bulunan, Ocak 1999 C.E., 585 A.H. tarihinde Rabi'amawwal'da 2964'lerde yaratılmış ve Arap medeniyetine ait bir yazma olduğu tahmin edilen Kitâb al-Diryâq dünyanın en önemli sanat şaheserleri arasında yer almaktadır.

Kaligrafi Sayfaları

Kitâb al-Diryâq'ta yer alan en beklenmedik özelliklerden biri hat yazılarının kompozisyonları ve kullanılan harf karakterlerinin değişik olmasıdır. Giriş metni son derece zarif el yazısı (kurzif) ile yazılmıştır ve birbirinden kolayca ayırt edilebilen ayrıntılara, gül şeklinde çizilmiş rozetlere yer verilmektedir. Bu işaretler imla işaretleri olarak yer almaktadır. Ancak başlıklar, bölüm başlıkları ve bu kitabın sahibinin ismi ve bu kitap için çalışanların isimleri, metinler, köşeli oryantal küfi karakteri ile yazılmıştır. Bu küfi yazılara çoğunlukla arabesk bitki süslemeleri eşlik etmektedir. İki yazı karakterinin metin boyunca devam etmesi, yanı sıra, birkaç ihtişamlı Kuran metni de bu eserde yer almaktadır.

Kuran metinlerinin topluma seslenecek bir esere daha derin bir estetik ve anlam verme amacı ile yapıldığı düşünülmektedir. Estetik kaygısı sayfaların tasarımında varlığını daha da çok belirginleştirmektedir. Benzer şekilde 12. asır Hıristiyan sanatında, Bizans ya da Bizans'ın çevresinde, Ortadoğu'da yeni gelişmekte olan Hıristiyan topluluklarında bu resimlemelere paralel gelişen bir sanat türüne rastlanılmamıştır.

Sanatsal gelişimin tarihçesinde, klasik evrimsel doktrinlerde, minyatür sanatı 12. asır boyunca devam etmiş ve sanatsal gücü etkileyici bir şekilde varlığını hissettirmiştir. Değişik yüksekliklerde yatay bantların metinlerde yer aldığı görülürken, yazı karakterlerinde bir stilden diğerine geçildiği görülmektedir.

Kitabın 16, 18, 19, 29, 22 ve 28. sayfalarında panzehirlerin reçeteleri verilirken, her biri ayrı süslemeli geometrik şekillerde tasarlanmıştır. Eğimli, çizgili üçgenler, elle çizilmiş diyagonal çizgili dikdörtgenler, daire şekilleri, hatta iki sayfayı kapsayan tasarımlara bile yer verilmiştir (40 ve 44. sayfalar). Neden böyle bir tasarım öngörülmüştür? Bu tasarımla ne elde edilmiştir?

Her şeyden önce her bir sayfa ayrı bir anlatım ve tasarım düşüncesi olarak gerçekleşmiş, bir sanat eseri haline gelmiştir. Birkaç yüzyıl sonra bile herkes tarafından tanınacak ve beğenilecek bir el yazması ve albümü yaratılmıştır. Bununla birlikte, 12. asra ait, ya da erken asırlara ait, aynı amaçla hazırlanmış, Kuran sayfalarını da kapsayan pek çok metin bulunmaktadır.

Bu metinler içerisinde yer alan yazıların ikonografik çekiciliğini ve kullanılan motiflerin ihtişamını da içeren mükemmel sayfalar yer almaktadır. Bilhassa sayfalarda yer alan "bal" kelimesi, pek çok panzehiri anlatan kitap kapakları ya da ciltlemelerde diğer içerikleri de eşleştiren pek çok motifin ortasında yer alır. Bu aşamada, Arap yazmalarında bir kelimeyi bile ifade edebilmek için böylesine bir ihtişamın tasarlanmasını hiç kimse henüz açıklayamamıştır.

Erken devir yazmalarında yer alan ikonografik yazıya ne cevap verilirse verilsin, bu belirgin el yazması kitap, diğer izleyen albümlerde olduğu gibi, ayrı ayrı sayfaların birleşmesinden meydana gelen, alabildiğince ihtişamlı bir tasarımla meydana getirilmiş bir eserdir. Pek az sayfada tekrarlama olduğu görülür. İkinci olarak, bu sayfalar hazırlanırken, öğretici bir metni tamamen anlaşılır kılarken, aynı zamanda tedavide

kullanılacak ilacın içeriğini de açıklamaktadır. Bir anekdotu tekrar tekrar anlatırken, reçete verirken ya da yılan sokması gibi durumlarda, gereken teknik bilgiyi de vermektedir.

Sayfalar kitabın içeriğini pek yansıtmazlar, ancak bilgi verirler. Sayfaların görevi sanatsal etki yaratmak, bakana mutlu etmek ve ilgi çekmektir. Küçük puntoda yazılmış bazı metinlere bilhassa yer verilmiş, bazı kelimeler ya da cümleler hiç alışılmamış özellikleri ya da değişik tanımlamaları ile baş aşağı ya da dikey olarak kullanılmış, cümle ya da kelimeler bu düzen içerisinde sadece tasarımı mükemmel kılmak amacı ile gerçekleştirilmiştir.

Küfi metinlerde yer alan kelimelerin anlamını çözmek açısından çekilen sıkıntı, bu kitabın dokunmak için değil de estetik etki bırakmak, dikkat çekmek, bakılmak ya da takdir edilmek üzere tasarlandığını ortaya koymaktadır. Ancak okumayı amaç edinen kişiler de almak istediklerini elbette bu kitaptan alabileceklerdir.

Okuyucu, huzur veren, düşündüren ve müthiş bir çekiciliği olan bu kitabı, kodlama veya deşifre etmek amacı ile bir oyun olarak da çözebilecektir. Bu el yazma sayfaları, yazıyı sadece bir anlatım aracı olarak değil de, erken dönemin yazıyı bir sanat haline getiren en değerli eseri, bir şaheser sanat eseri olarak alacaktır. Bu kusursuz eser, kitabı meydana getiren tasarımcı kadar, kitabın ortaya çıkmasında emeği olan her bir kişiyi onore etmek üzere tasarlanmış en önemli belge olarak varlığını koruyacaktır.

Metinlerin Resimlendirilmesi

Kitapta yer alan el yazmalarında yılan sokması ve buna çare olarak hazırlanacak ilaç içeriği ile ilgili 6 illüstrasyon yer almaktadır (17, 19, 21, 30, 31 ve 33. sayfalar). Tüm içerik ince uzun dikdörtgenler içerisinde tasarımın bir parçası olarak yer almaktadır. Her zaman için geniş bir küfi yazı bandı en üst kısımda yer almaktadır, bu satırın altında da daha küçük harflerle küfi yazı ile gerçekleştirilmiş bir metne yer verilmektedir.

Son iki sayfa (30 ve 33. sayfalar) daha geniş bir yer kapsar ve 33. sayfa neredeyse kare şeklindedir. Bir kez daha, yazan ve tasarımcı tarafından minyatürlerin her bir sayfası tek tek tasarlanmıştır. Hatta her bir metin, ayrı ayrı, kendisine ayrılan yere göre tasarlanmıştır. Baş metin yılan sokması ile ilgilidir. Resimlemelerin kendisi bile gerçek öyküyü anlatmaz, ancak

yılanlar tam anlamıyla görünür kılınmıştır ve sanırım bu çok ayrıntılı resme bakıldığında yeni bir öykü bile yazılabilir.

17. sayfada yer alan resimlemelerde istisnalar görülmektedir. Eczacılar ya da fizikçiler ilaç malzemesini tartarken görülmektedir. Resmin kompozisyonu ve illüstrasyon niteliği Dioscorides yazmalarına ve 13. asır kalitesine yakındır. Buna benzer bir illüstrasyon belki Bizans modellerinde yer almış olabilir. Diğer 5 illüstrasyon bir ölçüye kadar ve bilhassa sayfa 17'de yer alan illüstrasyon, öykü anlaşıldıktan sonra, illüstrasyonun her noktası çok kolayca çözülmekte ve kendini açıklamaktadır.

Bu volyumun betimleyici sayfalarında olduğu gibi, bu minyatürlerin ve metinlerin analizlerinin yapılması nispeten daha kolaydır. Ressam illüstrasyonunda her bir imaja ait yeterli bilgiyi vermiştir. Sonuç olarak eser dolu ve anlaşılır kılınmıştır. Sayfa 30'da kesişen zeminlerde zengin resimlendirilmiş bir envanter ve ayrıntı yer almaktadır. Diğer illüstrasyonlarda, seçilmiş

İllüstrasyon elemanları ile öykü bomboş bir alana yapıştırılmış gibi görünmekte, ancak özen ve dikkatle çerçevelenmiş hissini vermektedir.

İmajlardan meydana gelen kompozisyon örgüsü ya da sentaksı basit ve sade gözükmekte, illüstrasyonlar iki boyutlu işlenmesine rağmen, muhteşem bir zenginliğe sahip oldukları görülmektedir. Kişiliklerinin çok farklı olması, üzerlerindeki giysilerin her birinin ayrı ayrı resmedilmesi, içinde buldukları eylemlerin farklılığı, bilhassa atlar olmak üzere pek çok hayvanın mükemmel bir şekilde etüt edilmesi, bitkiler, objeler, mimari detaylar gerçekten olağanüstü bir muhteşemliğe, bütünlüğe sahiptir ve 12. asır illüstrasyonlarında bir benzeri yoktur.

İllüstrasyonların çoğu, olayları ve problemleri tam olarak tanımlamaktadır ve uzun süre tetkik edilmeleri gerekmektedir. İllüstrasyonlarda çok değişik ve hemen hemen birbirine zıt olan üsluplar mükemmel bir şekilde temsil edilmektedir. Örneğin 30. sayfada hizmetkarın elinde tepsi ile görüldüğü şematik ve kuru bir temsili resim, 15 ve 31. sayfada yer alan dört

atlının sofistike ve bilge bir şekilde resmedilmesi ile tamamen büyük bir kontrast oluşturmaktadır.

Bu illüstrasyonların 15. asır Pers minyatürlerinin öncüsü olduğunu söyleyebiliriz. Bu husus sadece bir örnek teşkil etmektedir. 6 minyatürden her biri illüstrasyonların temsil edilmesindeki doruk noktadaki entelektüellik ve mükemmellik niteliğine işaret ederken, aynı zamanda resimlemelerin bir çocuk saflığı taşıdığına da işaret etmektedir.

Bitkiler, objeler, çıplak bacaklı tarla çalışanları ya da yılan tarafından ısırılan insanların sefaleti zalimce resmedilmiştir. Bununla birlikte sayfa 30'da yer alan ya da sayfa 21'de karikatürize edilen kişiliklerin hepsi müthiş bir mizah ruhu ile ve iyi bir analiz sonucunda resmedilmiştir. Böylesine bir sanatçı kişilik, Arabistan'ın bir yerinde, Mısır'dan İran'a kadar uzanan bir yörede, hem de 12. asırda nasıl yer alabilir, bunu anlamak gerçekten zordur.

Bu noktada Kitâb al-Diryâq ile boy ölçüşebilecek başka bir kitap yapıldığını söyleyemeyiz, bununla birlikte 13. asırda Arap ve Pers sanatında meydana getirilen eserlerde görülen üstün nitelikli, entelektüel ve kompleks örgünlükteki anlatımlar 12. asırda gerçekleştirilen Pers resimlemelerini hatırlatır. Bilhassa seramik, cam, metal işlemlerinde ve hatta İran'da ileri zamanlarda yapılan illüstrasyonlarda bu üstün kalitenin yer aldığı görülmektedir.

Bu özelliklerin tamamen yok olduğu ya da keşfedilmesi gereken pek çok minyatür bulunmaktadır. Kronolojik olarak ve sanatın evrimsel teorisine göre konuşacak olursak, bundan sonraki adım, Kitâb al-Diryâq'a kompozisyon ve tema olarak benzerlik gösteren ve pek çok koleksiyonun arasına serpiştirilen Kitâb al-Aghani'nin başında yer alan alışlagelmedik resimli/süslü sayfaların ele alınması ile gerçekleşecektir.

Bundan sonraki adım ise aynı metin ile benzerlik gösteren Viyana el yazmalarının, Dioscorides el yazmalarının, bilim ve teknoloji kodeksleri illüstrasyonlarının, Makamat, Kelile ile Dimne fabllarının incelenmesi olmalıdır. Kendine özgü pek çok çözülmeyeni bulursa da Pers kodeksleri arasında Gülşah ile Varaka da bu kapsamdadır.

Asırlar boyu yer alan değişimler ve gelişimler sonucunda, Kelile ile Dimne'yi son derece

zengin ve geleneğini en gerçek şekilde tanımlayan, mükemmel ve kompleks yapıya sahip bir eser olarak tanımlayabiliriz. Minyatür sanatında yer alan bileşenlerin, yüzlerce detayın ve kompozisyon prensiplerinin son derece iyi çözülmüş olması ile görsel olarak tamamen bitmiş bir eserdir.

Boyutu, giriş sayfaları, bu eseri meydana getirenler ve sahibinin tekrar tekrar zikredilmesi, kaligrafi sanatının kullanılma tarzı, öykülerin bir araya getirilmesi, sayfaların tasarımı ve gerilim yaratan imajları ile tamamen farklı bir eserdir. Bu eserin, herhangi bir tarihi ya da sosyal gelişim içerisinde örnek olarak alınmaması, sanatçı Muhammad ibn Abi al-Fath Abd-al Wahid tarafından amcası imam Abu al-Fath Mahmud ibn Jamal al-Din için resimlediği, sanat kaygısı ile yaratılan tamamen farklı, hatta eksantrik diyebileceğimiz bir eser olarak tanımlanması gerektiğini düşünüyorum.

Bu kişiler hakkında hiçbir bilgiye sahip değiliz, fakat 12. asırda bir minyatür kitabında isimleri geçmekte ve kitapta adı geçen isimleri ile Abi al-Fath Abd al-Wahid'in amcası imam Abu al-Fath Mahmud ibn Jamal al-Din için bu kitabı tasarlayıp resimlediğini ve bu asırda bazı aileler için temsili bazı ürünlerin simge olarak gerçekleştirildiğini biliyoruz. Ancak izleyen asırlarda, sanat objeleri toplum ve gerçek sanat pazarı ya da hükümdar veya askeri elitler için yapılırdı.

Elit ailelerin niteliklerini tahmin ederken, adı geçen eserlerin kültür açısından taşıdıkları değeri de hesaba katmanın önemi olduğunu düşünüyorum. Yaptığım incelemelerde Kitâb al-Diryâq'ın bilgili bir toplum lideri olan bir din adamı için yapıldığı, sunulan konuların pek fazla önem taşımadığı, ancak sayfalarda yer alan muhteşem sanat yapıtlarının büyüğü, her sayfanın bu büyü altında yarattığı şok edici güzellikler ve estetik kalitenin önem taşıdığını düşünüyorum.

Bu zatın böylesine yüksek kaliteli bir eczacılık kitabının kütüphanesinde yer almasından büyük bir gurur duyduğunu düşünüyorum. Belki de bu sahip, sadece 7 popüler bilim alanı ile ilgili idi ya da hiç ilgilenmiyordu ve sadece sanatla ilgileniyordu.

Kitâb al-Diryâq ve tüm el yazmaları bir bilim ya da ilim kitabı olmaktan çok bir sanat şaheseri olarak karşımıza çıkıyor. Kitapta yer alan şahısların giyim tarzlarından da bir ailenin

ya da bir sülalenin üyeleri olarak tanıttıklarını düşünüyorum. Belki de bu fertlerden biri yılan tarafından ısırılmış olabilir.

Bu kitaba paralel bir eser de St. Petersburg'ta yer alan Hermitage Müzesi'nde, Müslümanlar açısından Hac için her yıl gidilmesi gereken kutsal bir yer olduğunun altını çizen ve bir yeğenin amcasının Hac için Herat'tan Mekke'ye gidişini anlatan yazmada görülmektedir. 12. asır minyatür sanatının tüm ihtişamını taşıyan bu eserin amatör de olsa, üstün teknikle yaratılmış olması önem taşımaktadır.

İllüstrasyonların anlaşılması oldukça uzun vakit ister ve görsel malzemenin son derece usta bir teknikle kullanılmış olması inanılmazdır. Ancak önemli olan bu kitabın sponsorunun ya da sanatçısının pek çok kaynağı araştırmış, pek çok fikri bir araya toplamış, tasarım hakkında uzun zaman uğraşmış ve sonucunda bu muhteşem illüstrasyonları ortaya çıkartmış olmasıdır.

Yazı sanatı ve illüstrasyon sanatı ele alındığında iyi bir kaligrafi ve illüstrasyon sanatını icra edebilmek için çok uzun süreli deneyime sahip olunması gerektiği bir gerçektir. Bu noktada hipotezlerle karşılaşıyoruz. Bu gibi deneyime sahip bir aile ya da bir grup insan nasıl yetişti, nasıl ve nerede karşımıza çıktı? Böylesine kültürlü bir aile mevcut ise kentin çok büyük olması, uzun süreli yönetici ve dini geleneklere sahip bir medeniyet olması gerekmektedir.

Belki de bu eser İran medeniyeti ile bağlantılıdır, zira bilhassa seramik sanatının özellikleri ile benzerlikler taşımaktadır. Aynı zamanda öğreticidir ve eczacılık bilimini ortaya koyan Bizans sanatının el yazmalarından ve Bizans sanatından etkilendiği görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında Azerbaycan gibi karmaşık bir ortamda yer alan zengin bir kentte veya Batı İran'da, Irak'ta ya da Anadolu'da bu el yazmasının yaratıldığına inanmak daha gerçekçi görünmektedir.

Ancak o dönemin ticari dünyasında da zanaatçı ve tacirlerin pek çok Müslüman ülkesine rahatça seyahat edebildikleri ya da bu ailenin fertlerinin farklı Müslüman kentlerinde oturabilecekleri de tahminler çerçevesindedir. Ayrıca bu minyatürlerde yer alan bazı tanımlanmış kültürel ortamlar da göz önüne alındığında, Kahire'den Mısır'a kadar ya da Afganistan'ın tam göbeğinde bile bu eserin ortaya çıkabileceği bir varsayımdır.